

İÇİNDEKİLER

Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Yakındoğu ve Ege’de Öğütme Taşlarının Tipolojik Gelişimi	11
<i>A. Onur BAMYACI</i>	
Early Bronze Age Terracotta Wheels from Murat Höyük	44
<i>Abdulkadir ÖZDEMİR & Ayça Deniz ÇINAR</i>	
Ordu Müzesi’nde Erken Tunç Çağına Ait Bir Grup Figürin ve İdol	62
<i>Davut YİĞİTPAŞA & Aynur YAĞCI</i>	
Ivory Carving and Craft Networks of the Iron Age	99
<i>Lucia NOVAKOVA</i>	
İlk Çağ’ın Prestij Kapları: Su Mermeri Alabastronlar	115
<i>Özgün KASAR</i>	
Aşık Kemiği (Astragalos) ve Antik Çağ’da Kullanımı	131
<i>Ergün KARACA</i>	
Caesarea Germanicia (?) Geç Roma Seramiklerinin Arkeolojik ve Arkeometrik İncelemeleri	167
<i>Ali Akın AKYOL & Mehmet OK & Oktay DUMANKAYA</i>	
A New Bronze Griffin Protome	183
<i>Emre ERDAN</i>	
Thoughts on the Meanings of the Tomb Finds	197
<i>Özden ÜRKMEZ</i>	
Küçük Eserlerin Karakterizasyonunda Taşınabilir X Işını Floresans Spektrometresi (P-XRF) Kullanımı	208
<i>Mahmut AYDIN</i>	
Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi’nden Bir Grup “Doğu Sigillata A” Grubu Seramiğin Değerlendirmesi	222
<i>Mehmet OK</i>	
Philadelphia (Isauria) Kozmetik/Tıp Aletlerinden Bir Grup Sonda	238
<i>Handegül CANLI</i>	
Manisa Müzesi Erken Bizans Dönemi Cam Bardakları	298
<i>Tümay HAZİNEDAR COŞKUN</i>	
Alanya Arkeoloji Müzesi Koleksiyonundan Bir Grup Doğu Sigillatası D Grubu Seramiği (Kıbrıs Sigillatası)	318
<i>Mevlüt ELİÜŞÜK</i>	

Giresun Müzesi'nden Antropomorfik Kulplu Taş Kandil.....	346
<i>Akın TEMÜR</i>	
A Group of Unguentaria Preserved at the Kahramanmaraş Museum: Chronological Value of the Changes in Form.....	354
<i>Taylan DOĞAN & Fuat LEBE</i>	
Cıngırt Kayası (Fatsa, Ordu) Erken Bizans Dönemi Camlarında XRF Analizi.....	394
<i>Ali Akın AKYOL & Yusuf Kağan KADIOĞLU & Ayşe Fatma EROL</i>	
Dara'dan (Anastasiopolis) Minyatür Kaplar.....	425
<i>Murat TOSUN</i>	
Konya Koyunoğlu Müzesi'nden Bir Grup Pişmiş Toprak Figürin	455
<i>Nizam ABAY</i>	
Coins Recovered from Praefurnium-I of The Roman Bath of Parion	474
<i>Kasım OYARÇIN & Alper YILMAZ</i>	
Kayseri Müzesi'nden Boğa Başı Biçimli Bronz Bir Kandil.....	493
<i>Özge ALTUN</i>	
Kayseri Arkeoloji Müzesi'nden Pişmiş Toprak Kandil Örnekleri	505
<i>Savaş ALTUN</i>	
Soli Pompeiopolis'ten İthal Kırmızı Astarlılar	529
<i>Volkan YILDIZ</i>	
Marmaris Müzesi'ndeki Enkolpion'lar.....	560
<i>Ayşe AYDIN</i>	
İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Röliker Haç.....	578
<i>Feride İmrana ALTUN</i>	
Malatya Müzesi Bizans Dönemi Taşınabilir Haçları	600
<i>Korkmaz ŞEN & Samet EROL</i>	

Bilim ve Danışma Kurulu/Scientific and Advisory Board

(Bilim ve Danışma Kurulu Listesinde İsim Baş Harfi ve Unvan Sıralaması Dikkate Alınmıştır)

Prof. Dr. Ahmet A. TIRPAN	Emiratus
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TEKOC AK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Göksel SAZCI	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet BİLİR	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Dinçer Savaş LENG ER	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut AYDIN	Batman Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan GÜNDÜZ	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan MİMAROĞLU	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu KIRMIZI	Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Handegül CANLI	K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet OK	K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tümay HAZİNEDAR COŞKUN	Celal Bayar Üniversitesi

Bu kitapta yer alan yazıların ve kullanılan tablo çizim vb. materyallerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Önsöz

Arkeolojik Küçük Buluntular: Pişmiş Toprak, Metal, Kemik, Cam ve Taş Eserler – Archaeological Small Artifacts: Terracotta, Metal, Bone, Glass and Stone Artifacts isimli bu çalışma alanında uzman yerli ve yabancı bilim insanlarının katkılarıyla meydana gelmiştir.

Bu kitapta, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarında ortaya çıkartılan eserleri konu edinen 26 makale yer almaktadır. Makalelerde, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarında tespit edilen kültür varlıkları hakkında gerçekleştirilen araştırmalar, alanında uzman bilim insanları tarafından bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

Bu kitap ile birlikte, Arkeolojik ve Sanat Tarihi değeri taşıyan küçük eserleri konu edinen kaynak kitabımızı sizlere sunmuş oluyoruz.

Bu çalışmada yer alan makalelerin değerlendirilmesinde yerli ve yabancı birçok üniversiteden bilim insanı katkı sunmuştur. Makalelerin bilimsel değerlendirme sürecinde katkıda bulunan bilim heyeti üyelerine teşekkür ve minnet duygularımızı ifade etmek istiyoruz.

Sosyal bilimler alanındaki yayınlara yeni bir ivme kazandırması ve ülkemizdeki bilimsel faaliyetlerin artmasına katkıda bulunması dileği ile...

Editör

Doç. Dr. Oktay DUMANKAYA

Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Yakındoğu ve Ege’de Öğütme Taşlarının Tipolojik Gelişimi

Typological development of groundstone querns from Prehistory to the Roman Period in the Near East and the Aegean

A. Onur BAMYACI*

Abstract

Ground stone artefacts have been found in nearly all archaeological excavations, along with ceramic and chipped stones, they have not attracted major attention and tend to remain a second priority from an archaeological perspective. Typically, earlier excavation reports and final publications classified this artefact group under the title “small findings” in other words, they would have been treated as brief and superficial data. Stone tools and objects, which are the most durable artefacts that have survived unchanged and often in one piece from prehistoric excavations, represent an important study area that needs to be evaluated extensively in terms of its social and economic implications. The chronological and technological development of grinding stones can best be seen in the Argolis project in Greece, which relates to Near Eastern Archaeology in the Levantine and the Aegean. The pioneering studies represent the first systematic typological classifications in groundstone studies. The results of excavations conducted in the Levant, in which ground stone tools were systematically recorded,

* Dr. Öğr. Üyesi A. Onur Bamyacı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen/Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 17100 Çanakkale – Türkiye. E-posta: aobamyaci@comu.edu.tr , ORCID: 0000-0003-2815-248X.

allowed a general classification and typology of the ground stone industry. In Near Eastern archaeology, grinding stones have a life history of nearly 15,000 years from the early Epi-paleolithic to the Chalcolithic Period, and this life history has been archaeologically recorded and systematically worked. The technological and chronological changes relating to grinding stones can be seen in methodological and typological studies of the Levant. In Aegean archaeology, similar to that of the Near East, grinding stones were first in evidence from the Paleolithic period onwards. In the chronology of Greece, a diachronic study of grinding stones from the Paleolithic to the late Roman period was carried out as part of the Argolis project, which was the first pioneering study on the ground stone industry. Basically, the main function of the ground stone industry, particularly grinding stones, was to process grain into cereals by reducing it to flour, and the food thus prepared was one of the bases of prehistoric economies. These methods were used and circulated for over 12,000 years without any major changes, which highlights the strategic importance of the ground stone tool group in helping to enhance the fertility rates of the people and, indirectly, increase the population itself. Domestic, small-sized, portable saddle querns, which were mostly used by hand, remained in use until the discovery of water mills in the second century A.D. Due to their simplicity and affordability, these highly portable querns were more than sufficient for people's food preparation needs, and they continued to have a strong presence from the Neolithic to the Roman times. Grinding stones continue to be in recent past as basic domestic tools. They are timeless tools whose traditional nature and social, symbolic, and historic value are the reasons they have remained popular in today's world.

Keywords: Ground stone Tools, Querns, Neolithic Period, Roman Period, Typology.

Özet

Arkeolojik materyal kültürünün seramik buluntulardan sonra en yaygın ve dayanıklı buluntu grubunu oluşturan sürtmetaş aletler uzun yıllar boyunca arkeolojik çalışmalarda hep arka planda kalan, küçük buluntular olarak sınıflandırılan ve göz ardı edilen objeler olarak kalmışlardır. Yaygın ve önemli bir endüstri olan Sürtmetaş alet endüstrisinin lokomotifi olan öğütme taşları ise farklı form ve tiplere en sık rastlanan taş aletler olarak dikkat çekmektedir. Besin teknolojisinde tüketiminin en besleyici ve doyurucu yolu olan tohumların una indirgenerek hazırlanan gıdalar olduğunun keşfedilmesi, öğütme taşlarının egemen olduğu bir üretim endüstrisinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Öğütme taşlarının yaygın olarak kullanımı Epi-Paleolitik Dönem'e kadar gitse de Neolitik Dönem'den itibaren hane halkının ihtiyaçları ile üretimleri doğrusal bir artış göstermiş, Helenistik Dönem ile birlikte artan talep ile birlikte taşınabilir formlardan sabit ve büyük formlara doğru bir gelişimin olduğu görülmüştür. Öğütme taşlarının giderek yaygınlaşması bir dizi birbiri ile bağlantılı süreçlerin tetiklenmesinde rol almıştır. Öğütme taşlarının yaygın kullanımı; özellikle nüfusun artışına, yerleşim birimlerinin büyümesine, yerleşik düzenin artmasına, yoğun olarak tarımsal faaliyetlerin artışına ve yabancı otların kullanımı ile bağlantılı süreçler zincirini içermektedir. Öğütme taşları yiyeceklerin hazırlanma ve tüketilme biçimlerini de şekillendirerek alternatif tüketim alışkanlıklarının çeşitlenmesi ve farklı ürünlerin tüketilmesini de beraberinde getirmiştir. Öğütme taşlarının kullanımı ile başlayan ve ardından gelen 12 binyıldan uzun bir süre boyunca tahılların öğütülerek işlenmesine olanak sağlayan besin hazırlama faaliyetlerinde kullanılan öğütme taşlarının üretimi için gerekli hammadde kaynaklarına bağımlı, farklı ihtiyaçlar için farklı tiplerin geliştirildiği gelişkin bir üretim zinciri süreçlerine sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışma ile İ.Ö. 20,000'den İ.Ö. 2. yy.'a kadar Yakınoğu, Anadolu ve Ege bölgesinde çok sık görülen öğütme taşlarının tipolojik gelişimi ve nasıl bir endüstriye dönüştüğü ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürtmetaş Alet, Öğütme Taşları, Neolitik Dönem, Roma Dönemi, Tipoloji

Giriş

Arkeolojik materyal kültürünün seramik buluntulardan sonra en yaygın ve dayanıklı buluntu grubunu oluşturan sürtmetaş alet endüstrisinin lokomotif olan öğütme taşları ise farklı form ve tiplere en sık rastlanan taş aletler olarak dikkat çekmektedir. Öğütme taşı olarak nitelendirebileceğimiz ilk basit ve şekillendirilmemiş taş aletler Epi-Paleolitik Dönem ile birlikte yabani tahılların yiyecek haline getirilmesi süreçlerinde kullanımını görmeye başlamamızın üzerinden yaklaşık günümüzden 20.000 yıl gibi bir süre geçmiştir. Etnoarkeolojik ve deneysel çalışmalara göre tahılları kabuğundan ayırma konusunda en başarılı aletlerin tahta havaneleri ve çukur havanlar olmasına rağmen¹ tahılların işlenmesinde enzimlere daha fazla nişasta gitmesini sağlayarak daha fazla besleyici maddenin emilmesine olanak sağlayan yegâne süreç olan öğütme işlemi, öğütme taşlarını alternatifsiz bırakmaktadır. Öğütme işleminin etkili bir şekilde gerçekleşebilmesi için öğütme taşları genellikle sert ve aşındırıcı bir kullanım yüzeyine sahip, kütleli olarak dayanıklı ve ağır volkanik veya metamorfik kayalardan seçilen, çoğunlukla arazide doğal olarak levha veya blok halinde bulunan ya da kayaç parçalarının kabaca veya uygun şekiller verilecek biçimde işlenen aletlerdir. Öğütme taşlarının sahip olduğu tipolojik formlar kabaca dörtgen, oval, yuvarlak ve eliptik formlarda olup kullanımları sırasında aşınırlar ve dolayısıyla yenilenmeleri, değiştirilmeleri gerekir. Özellikle hammadde kaynaklarına bağımlı hale gelen öğütme teknolojisi, tahılların işlenmesine işgücü harcanması, öğütme taşları için uygun ham maddeleri bulmak ve şekillendirmek avcı-toplayıcı toplulukların faaliyetlerini kısıtladığından, insan toplulukları yerleşim yerlerine giderek daha fazla bağımlı hale getirmişlerdir. Öğütme işlemleri dışında öğütme taşları sosyal ve simgesel hayata da dahil olmuş, birçok günlük faaliyette kullanılan çok amaçlı aletler olarak yer almışlardır².

Mezopotamya’da yabani tahılların evcilleştirilmesinin kendi kendine gelişen bir süreç olduğu yaygın bir biçimde kabullenilmiştir. Bitkilerin giderek artan bir biçimde yoğun olarak kullanımını en azından öğütme taşlarının kullanımını ile başlayan ve ardından gelen 12 binyıldan uzun bir süre boyunca tahılların tam ve eksiksiz işlenmesine olanak sağlaması, farklı harman yöntemlerinin deneyimlenmesi, elde edilen fazla ürünlerin depolamasının ortaya çıkması ve

1 Wright 1994, 243.

2 Wright 1994, 242 vd.

öğütme işlemleri için hammadde kaynaklarına bağımlı, öğütme taşı hazırlanması, bakımı ve benzeri süreçleri içeren uzun vadeli bir gelişmenin en dayanıklı ve somut bilgi veren buluntularıdır.

Öğütme taşı terimi en genel tabiri ile yontmataş aletler dışında kalan geniş bir alet grubunu kapsamaktadır³. Yapılan ilk çalışmalarda salt tarım ekonomisi ile ilişkilendirilen ve Neolitik Dönem’de başlayan ekonomik süreci tanımlayan ve sadece tahıl üretilen taş aletler olarak dar bir kapsamda değerlendirilen ancak son yıllarda yapılan çalışmalar ile geniş bir kullanım alanına sahip çok fonksiyonlu bir alet grubu olarak kabul edilmektedir. Öğütme taşları, yontmataş aletler dışında kalan geleneksel terminolojide kabaca sürtmetaş aletler olarak tanımlanan aslında geniş ve kapsamlı bir sınıflandırma ve tanıma sahiptir⁴. Yontmataş aletler dışında kalan taştan üretilmiş el taşları, havanlar, havan elleri, öğütme taşları, değirmenler, taş baltalar, boncuklar, bilezikler gibi geniş bir kapsama sahip olan öğütme taşı teriminin bu çalışmada ele alınan tanımı ise Neolitik Dönem’den Demir Çağı’na kadar en yoğun buluntu grubu olan taşınabilir küçük boyutlu, ileri-geri ya da itme-çekme hareketi ile kullanılan alt ve üst öğütme taşları, Antik Çağda sıklıkla görülen sabit ve büyük boyutlu ileri-geri ya da itme-çekme hareketi ile kullanılan öğütme donanımları ve Roma Dönemi’nde ortaya çıkan insan gücü ya da hayvan gücü ile döndürülerek çevrilen büyük ve küçük boyutlu endüstriyel ve domestik değirmenleri kapsamaktadır.

Anadolu arkeolojisi için sürtmetaş endüstrisi üzerine son yıllarda yapılan sistematik çalışmalar⁵ sürtmetaş endüstrisi adına olumlu bir atılımdır. Ancak birçok kazıda sayıca büyük miktarda ele geçen öğütme taşlarının hep ikinci planda kaldığı ve sistematik olarak çalışılmadığı görülmektedir. Bu durumun başlıca sebepleri arasında buluntuların estetik olarak çekici olmaması ve fazla veri sağlamayacağı öngörüsü gösterilebilir. Anadolu arkeolojisinde öğütme taşlarının genel bir tipolojik gelişimini çıkartmak için henüz sayısal olarak yeterli olmaması nedeniyle bu çalışmada ele alınan ve öğütme taşı olarak sınıflandırılan taş aletlerin öncelikle ilk ortaya çıktığı ve sistematik olarak çalışıldığı bölgeler olan Yakındoğu ve Ege coğrafyası ile sınırlandırılarak Epi-Paleolitik Dönem’den Roma Dönemi’ne kadar olan geniş bir kronolojik zaman dizilimi kapsamında tipolojik gelişimi ele alınmıştır. İlk kullanımlarının ortaya çıkması ile basit ve

3 Baysal 2020, 142.

4 Baysal 2001, Passim; 2010, Passim; Baysal – Wright 2005, Passim; 2006, Passim.

5 Anadolu sürtmetaş buluntuları üzerine yapılan lisansüstü çalışmalar için bkz. Hersh 1981, Passim; Davis 1982, Passim; Ayhan 1999, Passim; Güldoğan 2002, Passim; Özbek 2002, Passim; Atalay 2009, Passim; Baysal 2010, Passim; Bamyacı 2017, Passim.